

Jezična i sociološka analiza pogrđnih riječi u odnosu na hrvatske političarke

Jana Kenda

Sveučilište u Ljubljani, Filozofski fakultet, Odsjek za romanistiku

Ovaj rad istražuje jezične i sociološke aspekte govora mržnje usmjerenoga prema hrvatskim političarkama. Analiza se temelji na razlikovanju seksizma i mizoginije prema modelu Deborah Cameron i Kate Manne, te na filozofskim i pragmatičkim teorijama Claudie Bianchi. Govor mržnje u političkoj komunikaciji prikazan je kao snažno performativan: ne odražava samo postojeće nejednakosti, već ih i aktivno učvršćuje. Fokus je na pogrđnim izrazima (engl. *slurs*) koji imaju pejorativnu i diskriminatornu funkciju. Kroz semantičke, pragmatičke i društvene strategije pokazuje se kako ti izrazi šire negativne presupozicije koje podržavaju patrijarhalne obrasce. Filozofija jezika pruža alate za razumijevanje njihove štetnosti, kako za pojedince, tako i za širu društvenu percepciju i vrijednosni sustav.

Ključne riječi: politički diskurs, misoginija, performativnost jezika, filozofija jezika

This paper explores the linguistic and sociological aspects of hate speech directed at Croatian female politicians. The analysis is based on the distinction between sexism and misogyny, following the model proposed by Deborah Cameron and Kate Manne, as well as on the philosophical and pragmatic theories of Claudia Bianchi. Hate speech in political communication is presented as highly performative: it not only reflects existing inequalities but also actively reinforces them. The focus is on slurs, which serve a pejorative and discriminatory function. Through semantic, pragmatic, and social strategies, the paper demonstrates how these expressions spread negative presuppositions that uphold patriarchal patterns. The philosophy of language offers tools to understand the harmful effects of such speech, both on individuals and on broader societal perceptions and value systems.

Keywords: political discourse, misogyny, language performativity, language philosophy

1. Uvod

Cilj je ove studije predstaviti primjere govora mržnje u obliku pogrđnih riječi koje su bile uperene prema hrvatskim političarkama sa strane njihovih muških kolega. Zanimalo nas je napraviti pragmatičku i sociološku analizu pojedinačnih situacija koje su, zbog svoje eklatantne mizogine prirode, našle svoje mjesto u javnim medijima, te su s tim publicitetom mjestimice dovele i do javnog ispričavanja autora izrečenih manifestacija govora mržnje.

Analiza se temelji na teorijskim osnovama distinkcije između seksizma i mizoginije u govoru (Deborah Cameron 2020) i prijedlogu pragmatičke analize pogrđnih izraza u okviru filozofije jezika preuzetom po modelu Claudie Bianchi (2021).

2. O govoru mržnje

Pitanje govora mržnje sve je prisutnije u suvremenom globalnom političkom kontekstu obilježenom porastom društvenih i političkih napetosti te normalizacijom radikalnih i uvredljivih izraza u javnoj komunikaciji. Nedefiniranost granice između javnog i privatnog prostora, koju su dodatno pojačali tradicionalni a pogotovo novi, mediji, omogućila je određenim akterima stjecanje vidljivosti i političkog konsenzusa kroz upotrebu diskursa kojim se dodatno marginaliziraju pojedinci ili manjinske skupine iskorištavajući duboko ukorijenjene kulturne predrasude. Uspón ksenofobnih i populističkih pokreta na političkoj sceni u mnogim je zemljama otvorio prostor za vulgarizaciju jezika, što dio medija opravdava načelom slobode izvještavanja, dodatno legitimirajući i šireći poruke mržnje i diskriminacije (Belluati 2018).

Od druge polovice šezdesetih godina prošlog stoljeća, pod utjecajem pokreta za građanska prava, liberalne demokracije sve više prepoznaju nužnost usvajanja mjera protiv kontinuirane diskriminacije kojoj su izložene određene manjine, kako *de iure* tako i *de facto*. Borba protiv predrasuda i diskriminacije postaje prioritet, uz nastojanja da se stvori pravni okvir koji omogućava sankcioniranje i samog poticanja na mržnju (Faloppa 2020: 41). Pojam *govor mržnje* se u širem smislu afirmira krajem 1980-ih, kada ga u američki pravni diskurs uvode pravници povezani s kritičkom rasnom teorijom (*Critical Race Theory*), nastojeći razotkriti duboko ukorijenjeni rasizam u američkom društvu (Bianchi 2021: 4). Iako »univerzalna definicija govora mržnje u pravnoj teoriji ne postoji (...) jer se još uvijek radi o nedovoljno određenom i nedovoljno preciznom institutu« (Hlebec i Gardašević 2021: 12), dva dokumenta Vijeća Europe, *Preporuka* Komiteta ministara državama članicama o govoru mržnje

br. 20 usvojena 30. listopada 1997.¹ i *Preporuka ECRI-ja u pogledu opće politike* br. 15 o borbi protiv govora mržnje, usvojena 8. prosinca 2015. godine, tumače

govor mržnje (...) kao oblik zagovaranja, promicanja ili podsticanja ocrnjivanja, mržnje ili klevetanja neke osobe ili grupe osoba, kao i bilo kakvo uznemiravanje, vrijeđanje, negativne stereotipe, stigmatizaciju ili prijetnje u odnosu na takvu osobu ili grupu osoba, kao i opravdavanje svih prethodno navedenih oblika izražavanja, na osnovu ‘rase’, boje, porijekla, nacionalne ili etničke pripadnosti, dobi, invaliditeta, jezika, vjere ili uvjerenja, spola, roda, rodnog identiteta, seksualne orijentacije i druge lične karakteristike ili statusa².

Uz ovu široku, iako ne cjelovitu definiciju, možemo spomenuti i Sellarsov (2016) pregled različitih definicija koji, nastojeći sistematizirati mnoštvo pristupa i stajališta, iz akademskog i pravnog diskursa izvodi nekoliko zajedničkih obilježja govora mržnje koji se odnose na: *i*) ciljanje skupine ili pojedinca kao člana skupine (*target*), na temelju fizičkih, društvenih ili kulturnih obilježja, *ii*) prisutnost sadržaja koji izražava mržnju, uzrokuje štetu, potiče na kaznena djela izvan govora i nema iskupljujuću svrhu, *iii*) namjeru da se nanese šteta ili uvrijedi/povrijedi, *iv*) javnu prirodu govora. Čini se da ova zajednička obilježja dijeli većina definicija (*prim.* i Hlebec i Gardašević 2021: 13) i da se ona koriste kao kriterij za prepoznavanje potencijalnih primjera govora mržnje. Međutim i sam Sellars tvrdi da ta obilježja ne čine nužno – niti se mogu uključiti u – jedinstvenu, neospornu i sveobuhvatnu definiciju (Faloppa 2021: 7).

Sam izraz *govor mržnje* možemo interpretirati i kao hiperonim (Valenti 2023: 341) koji uključuje širok dijapazon različitih izraznih oblika, verbalnih (riječi, slogani, izrazi) i neverbalnih (slike, simboli, karikature, ponašanja, geste), čija je namjera nekoga napasti, diskriminirati, ismijati, izložiti ili izolirati. Pojedinci ili grupe postaju ciljem govora mržnje zbog određenih (istinitih ili pretpostavljenih) svojstava koje im dodjeljuje mrzitelj u namjeri da ih socijalno i verbalno delegitimizira³. U određenom je smislu *govor mržnje* i asimetrična vrsta komunikacije (Orletti 2000) jer pretpostavlja da govornik, odnosno osoba koja provodi mržnju, nastupa s pozicije autoriteta ili utjecaja. U specifičnom i jednako asimetričnom kontekstu političke komunikacije,

1 https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/committee-of-ministers-adopted-texts/-/asset_publisher/aDXmrol0vvsU/content/recommendation-no-r-97-20-of-the-committee-of-ministers-to-member-states-on-hate-speech-.

2 <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/recommendation-no.15>.

3 Bianchi ističe kako *target*, odnosno cilj govora mržnje, čine predstavnici »povijesno potlačenih i marginaliziranih skupina, identificirane karakteristikama zaštićenim zakonom (rasa, etnička pripadnost, nacionalnost, vjeroispovijest, spol, seksualna orijentacija, sposobnosti i invaliditet)« (2021: 4).

kojim se bavimo u ovom članku, autoritet *de jure* kojim raspolažu mrzitelji može tako poslužiti kao

temelj za ukorjenjivanje i plodnu proliferaciju nepravednih i diskriminatornih diskurzivnih mehanizama. U tom slučaju, pripadnost većinskoj dominantnoj skupini i privilegiran društveni položaj govornika mogu se iskoristiti za »javno podrivanje statusa pojedinaca i skupina«, s ciljem stvaranja, a potom i održavanja distance (fizičke, društvene, jezične itd.) u odnosu na ciljane skupinu (Valenti 2023: 342).

U suvremenoj političkoj komunikaciji *govor mržnje* pokazuje snažnu performativnu komponentu. Riječ je o diskriminatornoj diskurzivnoj praksi koja ne samo da odražava postojeće društvene nejednakosti, nego ih aktivno proizvodi, transformira i učvršćuje, oblikujući granice društvene uključenosti i isključenosti (Bianchi 2021: 76). *Govor mržnje* pritom služi kao sredstvo za učvršćivanje i legitimaciju nepravednih društvenih hijerarhija te diskriminatornog ponašanja prema određenim skupinama i manjinama, a koristi se ponajprije kako bi se postupno potkopalo pravo tih skupina na javni govor. Korištenjem uvredljivih izraza, stereotipa, banaliziranih predodžbi i polarizirajućih narativa koji narušavaju identitet Drugoga *govor mržnje* aktivno doprinosi njihovoj društvenoj diskriminaciji i onemogućavanju njihova društvenog djelovanja (Valenti 2023: 342).

3. Teoretski okvir analize

3.1. Seksizam ili mizoginija?

Jedna od najčešćih i najstarijih značajki koje određuju pojedince i skupine izložene *govoru mržnje* jest svakako spol. Uži okvir analize ove studije je mizogina priroda govora mržnje protiv žena u hrvatskoj politici, zato je potrebno precizirati i definirati određene pojmove vezane za ovaj specifični okvir.

U svom članku posvećenom analizi odnosa između jezika, seksizma i mizoginije Deborah Cameron (2020) navodi američku filozofkinju Kate Manne koja u svojoj knjizi *Down Girl: The Logic of Misogyny* (2017) razvija tezu prema kojoj mizoginija nije univerzalna mržnja prema ženama kao društvenoj kategoriji, već sistem kažnjavanja onih žena koje narušavaju ili odbijaju svoju predodređenu ulogu u patrijarhalnom sustavu. Dok su etnička, rasna i vjerska mržnja često obilježene netrpeljivošću prema cijelim skupinama, koja može uključivati zahtjeve za njihovom marginalizacijom, segregacijom

ili čak istrebljenjem, mizoginija se rijetko manifestira na takav način⁴. Nadalje Cameron preuzima i konceptualnu razliku između mizoginije i seksizma koju predlaže Manne: seksizam djeluje kao »opravdavajuća« grana patrijarhalnog poretka koji dominaciju muškaraca legitimira oslanjajući se na uvjerenja, teorije i stereotipe u kojima se ženama pripisuje prirodenu podređenost. S druge strane, mizoginija funkcionira kao mehanizam društvene kontrole i provedbe patrijarhalnih normi, nagrađujući žene koje prihvaćaju svoju propisanu ulogu, dok one koje odstupaju od tih očekivanja podvrgava kazni. Manne ne smatra da je mizoginija osobna crta ili psihološka sklonost pojedinca, nego ideologija koja je duboko ukorijenjena u društvu i institucijama. Iako se često očituje kroz međuljudske odnose između muškaraca i žena, mizoginija također postoji na institucionalnoj razini i utječe na položaj žena u društvu kao cjelini (Cameron 2020: 25). To se događa primjerice kada službenici policije kod prijave obiteljskog nasilja insinuiraju da su žene nečim izazvale nasilje počinitelja⁵, kada se žene optužuju zbog toga što nemaju ili ne žele imati djecu (primjer 1), kad se političari tuže na »kvalitete žena koje žele preuzeti odgovorne poslove« (primjer 2) ili iznose neprimjerne procjene o kolegicama na temelju njihovih društvenih uloga (što u primjeru muških kandidata svakako ne bi bilo izloženo na takav način⁶), a ne njihovih političkih sposobnosti (primjer 3):

- (1) »Svaka žena vrijedi onoliko koliko ima djece. (...) imam pravo izraziti sreću što Hrvatska ima i majki koje imaju 14-ero djece. Posebno slavim hrvatske majke koje rađaju djecu« (izjava HDZ-ove zastupnica Ivane Sućec Traškoštanec⁷ tijekom saborske rasprave o delimitiranju porodiljnih naknada za prvih šest mjeseci);
- (2) »Hoće svašta raditi, što je dobro, no ima komparativni nedostatak – neudana je i nema djece«, dodavši da je to »isto kao neodsluženi vojni rok kod muškaraca« (izjava Vjekoslava Marochinija⁸, SDP-ova gradskog vijećnika, tijekom izborne sjednice Poglavarstva Grada Duga Resa o kandidatkinji za administrativnu tajnicu);

4 Naime, kao što Cameron naglašava, rijetki su muškarci koji ne poštuju ili vole barem neke žene (npr. ženske članove svoje obitelji) i koje bi ideja o potpunosti odsutnosti žena u njihovim životima usrećila.

5 <https://zadarski.slobodnadalmacija.hr/zadar/regional/prica-o-mucnoj-borbi-zrtve-nasilja-u-obitelji-sudac-metjerao-da-se-vratim-muzu-dali-su-mi-i-djecu-sada-samo-zelim-sinu-spasiti-zivot-1045623>

6 Po istraživanju javnog mnijenja o seksizmu u hrvatskoj politici koje navodi libela.org, 75 posto ispitanika je izjavilo da smatra izjavu neprimjerenom jer nitko ne govori o obiteljima muških predsjedničkih kandidata. <https://libela.org/sa-stavom/prepoznajemo-li-seksizam-u-izjavama-politicara/>

7 Izjavljeno 11. listopada 2007. <https://www.jutarnji.hr/naslovnica/zastupnica-hdz-a-uvrijedila-zene-svaka-zena-vrijedi-koliko-ima-djece-3965241>.

8 Izjavljeno 30. svibnja 2007. <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/zena-bez-djece-kao-musko-bez-vojnog-roka.html>

- (3) »DOMiNO ima kandidatkinju koja od svih kandidata ima najveću znanstvenu karijeru, najveću obitelj, najviše djece, a koji su svi diplomirani građani ove države. Ima možda i najbolji, neupitni obiteljski background, čiji korijeni sežu od Slavonije, Gorskog kotara, Dalmacije i Zagreba. Na najbolji način odražava vrijednosti naše stranke« (izjava stranačkog šefa stranke Dom i nacionalno okupljanje, Maria Radića, o predsjedničkoj kandidatkinji njegove stranke Branki Lozo⁹).

Cameron upozorava i na tzv. fenomen »dileme ugodnosti i kompetencije« (*like-ability-competence dilemma*). Naime, empirijska istraživanja pokazuju da žene koje iskazuju visoku razinu kompetencije na područjima koja su društveno percipirana kao »muška«, često bivaju ocijenjene manje simpatičnima u usporedbi s muškarcima iste razine stručnosti ili ženama koje pokazuju nižu razinu kompetencije. To svakako predstavlja izazov za političarke koje moraju postizati rezultate na izborima, budući da birajući žele moći poštovati autoritet biranih političarki od kojih istovremeno očekuju i da im ulijevaju povjerenje. Razlika koju Kate Manne pravi između seksizma i mizoginije korisna je za razumijevanje ovog fenomena, tvrdi nadalje Cameron (2021: 33). Žene koje se ponašaju u skladu s normama patrijarhalne ženstvenosti sklone su biti ocijenjene kao manje kompetentne od muškaraca: to je slučaj seksizma – primjerice insinuacija da žene imaju manje važne kvalitete od muških, kao u slučaju primjera:

- (4) »Meni je drago kad su žene u studiju, pa one puno više pričaju, mi smo operativniji, muškarci« (izjava Lucijana Vukelića¹⁰, ravnatelja Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje, tijekom emisije Otvoreno na HRT, u prisutnosti predsjednice HUP-ove Koordinacije veledrogerija Diane Percač, političke tajnice SDP-a Mirele Ahmetović, predsjednice Hrvatske ljekarničke komore Ane Soldo).

Tako izjava tadašnjeg premijera Zorana Milanovića¹¹ izrečena 2013. godine na Forumu žena SDP-a uoči predstavljanja stranačkih kandidatkinja za nadolazeće lokalne izbore

9 Izjavljeno 10. prosinca 2024. <https://www.index.hr/vijesti/clanak/lozo-predala-potpise-za-kandidaturu-imam-ih-daleko-vise-od-propisanog/2623029.aspx>

10 Izjavljeno 17. veljače 2021. <https://www.index.hr/vijesti/clanak/ravnatelj-hzzoa-u-otvorenom-zene-puno-vise-pricaju-mi-muskarci-smo-operativniji/2255214.aspx?utm>

11 Izjavljeno 2. ožujka 2013. <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/hrvatska/liberalke-prijavile-milanovica-zbog-savjeta-zenama-196008?utm>

- (5) »Izborite se, budite bolje, pametnije, inteligentnije, lukavije i zaboravit će da ste žene, bojat će vas se«,

sadrži brojne patrijarhalne stereotipe o ženama: implicitno se pretpostavlja da žene nisu dovoljno dobre (poruka sugerira da žene moraju biti »bolje, pametnije, inteligentnije, lukavije« od muškaraca kako bi ih se ozbiljno shvaćalo ili kako bi im se pridavao autoritet), komparativ upotrebljenih pridjeva implicira da žene moraju dokazati svoju vrijednost na način koji nadilazi uobičajene standarde, spominje se lukavost – stereotip o ženama kao manipulativnima (što je često pejorativan opis koji se ne koristi za muškarce u istom kontekstu), rečenicom »zaboravit će da ste žene« prejudicira se da je »biti žena« mana ili prepreka koju treba nadvladati.

Isto tako žene koje se ponašaju na način suprotan stereotipima sklonije su biti ocijenjene u društvu kao manje prijemčive od muškaraca, a to je slučaj mizoginije, ideologije koja kažnjava žene zato što prisvajaju prava i privilegije muškaraca ili zato što ne pokazuju obzir prema muškim osjećajima. Očigledan je sljedeći primjer mizoginije (i ageizma¹², odnosno diskriminacije na temelju dobi):

- (6) »Morena, vi ste lipa, simpatična i pametna ženska. Ali intencija svake političke grupacije, pa i vaše, je pobjeda na izborima. No, za takav uspjeh još ćete morat puno palente pojest da biste ga ostvarili« (izjava Željka Lambaše¹³ iz SDP-a na Raspravi o rebalansu u Županijskoj skupštini Primorsko-goranske županije upućena kolegici Moreni Lekan).

3. 2. Govor mržnje u okviru filozofije jezika

Diskriminacija je dugo bila istraživana prvenstveno u okviru sociologije i pravnih znanosti, no posljednjih desetljeća sve češće postaje predmetom rasprava u epistemologiji i filozofiji znanosti, a nedavno i u filozofiji jezika. Jezik je naime ključan element u stvaranju, održavanju i jačanju socijalnih identiteta, a posljedično i društvenih asimetrija i nepravdi (Bianchi 2017: 18). Tumačenjem i poimanjem određenih diskurzivnih oblika *govora mržnje* u okviru filozofije jezika dokazat ćemo kako

12 Po već spomenutom istraživanju javnog mnjenja o seksizmu u hrvatskoj politici koje navodi libela.org, oko pet posto ispitanika smatra da se u ovoj izjavi radi o dobronamjernom savjetu starijeg kolege, a čak 15 posto ispitanika nema čak nikakvo mišljenje u vezi s ovim primjerom. <https://libela.org/sa-stavom/prepoznajemo-li-seksizam-u-izjavama-politicara/>

13 Izjavljeno 13. lipnja 2024. <https://www.novolist.hr/rijeka-regija/rijeka/sdp-ovac-vijecnici-mozemo-vi-ste-lipa-zenska-ali/>.

njegove pojedinačne manifestacije s jedne strane uzrokuju diskriminaciju, proizvode promjene u uvjerenjima i ponašanjima, dok s druge strane same po sebi predstavljaju oblike diskriminacije te legitimizaciju diskriminirajućih uvjerenja i ponašanja. U razmišljanju o tom vidiku interpretacije govora mržnje oslanjamo se na studije Claudie Bianchi (2017; 2021).

Opozicija između deskriptivne i performativne dimenzije jezika posebno je značajna kada su u pitanju društvene kategorije. Dok deskriptivni pristup vidi jezik kao svojevrsno ogledalo koje odražava pojave, hijerarhije i nejednakosti u društvu, performativni pristup naglašava njegovu ulogu u oblikovanju i mijenjanju društvenih stvarnosti. Zato imenovanje i katalogiziranje pojedinaca ili skupina ne predstavljaju neutralne opise stvarnosti, već činove koji uspostavljaju sistem, legitimiraju razlike i učvršćuju društvene odnose moći. Riječi tako ne samo da opisuju postojeće skupine i odnose, već ih aktivno stvaraju i potvrđuju.

U ovom segmentu našeg rada posvećujemo posebnu pažnju određenoj manifestaciji govora mržnje – vrsti riječi sa značajno negativnom emocionalnom vrijednošću: pogrđnim riječima, odnosno uvredljivim epitetima¹⁴ (engl. *slurs*). Za razliku od generičkih uvreda (tipa »kreten«, »nitkov«, »glupača«) koje su usmjerene prema pojedincima, epiteti pogađaju i skupine i pojedince: naime, izrekavši riječ »crnčuga« vrijedamo kako pojedinca tako i cjelokupnu skupinu osoba crne puti. Ujedno kod epiteta deskriptivnu dimenziju jezika usko prati i performativno-vrijednosna dimenzija: »crnčuga« ne samo da opisuje osobu crne puti, već ju istovremeno i određuju kao »vrijednu prezira na osnovi toga što je crne puti«.

Bianchi (2021) nadalje definira epitete navodeći njihova mnogobrojna obilježja: 1. epiteti često imaju nepogrđni korelat – riječ koja nije uvredljiva i odnosi se na istu skupinu. Primjeri su: nepogrđni korelat epiteta »peder« je »homoseksualac«, a korelat »crnčuge« je »crnac« ili »osoba crne puti«. Zamjenom epiteta nepogrđnim korelatom, dobiva se neutralna izjava bez uvrednog značenja. Epiteti i njihovi nepogrđni korelati odnose se na iste skupine, međutim epiteti sadrže vrijednosni i uvredljiv naboj koji nepogrđni izrazi nemaju; 2. epiteti su jako česti i imaju veliku raznolikost¹⁵; 3. sa psiholingvističkog stajališta, epitete razumiju sve vrste govornika; 4. uvredljivi potencijal epiteta je varijabilan (neki se izrazi doživljavaju kao više omalovažavajući od drugih) i mijenja se s vremenom: neki izrazi koji su u prošlosti bili neutralni, u

14 U ovom radu ćemo koristiti izmjenično oba izraza, u primjeru izraza *epiteti* mjestimice ćemo izostaviti upotrebu pridjeva *uvredljiv*.

15 Bianchi (2021) navodi kao primjer studiju autora Allan i Burridge (1991) *Euphemism & Dysphemism. Language Used as Shield and Weapon* po kojoj u engleskom jeziku postoje oko dvije tisuće riječi koji se odnose na žene ciljajući na njihovo seksualno ponašanje.

modernim su vremenima postali pogrđni¹⁶, i obratno – neke riječi koje su u prošlosti bile pogrđne, danas su izgubile taj sadržaj¹⁷; 5. postoje određeni konteksti u kojima epiteti gube svoj uvredljivi značaj, primjerice kontekst citiranja:

- (7) »Najpoznatija je izjava u kojoj je političarke Daliju Orešković i Marijanu Puljak, 30. rujna 2020. godine (Zoran Milanović) nazvao ‘samodopadnim narikačama’« (Portal libela.org 21. svibnja 2025. objavljuje komentar na izjavu bivšeg premijera Zorana Milanovića¹⁸).

U slučaju citiranja upotreba navodnika ima donekle neutralizirajući učinak i funkciju ukazivanja na pravog krivca za upotrebu uvredljivog izraza (u konkretnom primjeru »bivšeg premijera Zorana Milanovića«, a ne na autora odnosno autoricu članka). Prihvatljivi su i tzv. fiktivni konteksti (romani, filmovi, televizijske serije) u kojima se upotreba epiteta opravdava željom da se vjerno opiše određeno povijesno doba, a time se autori scenarija ujedno i opredjeljuju za otvorenu kritiku likova koji upotrebljavaju te izraze u svojim književnim ili filmskim djelima. Dodajemo još i kontekst semantičke reaproprijacije: tu se radi o slučajevima upotrebe epiteta sa strane članova ciljane skupine usmjerene na izražavanje osjećaja povezanosti i solidarnosti, na razgraničenje skupine od nečlanova i time na jačanje identitetskih veza¹⁹.

Važna i neizbježna dimenzija svake manifestacije govora mržnje jest pogled na nanesenu štetu, prvenstveno na pripadnike ciljane skupine (en. *target-group*), ali i na ostale sudionike u komunikaciji koji ne pripadaju ciljnoj skupini, tj. pripadnike neciljne skupine (en. *non-target-group*), koji su svakako oštećeni bivajući izloženi rasističkim ili seksističkim uvjerenjima u odnosu na cilj (en. *target*). Jedan od važnih negativnih učinaka jest ovakva diskursa je i produbljivanje podjela između

16 Primjerice izraz »balija«: neutralan izraz koji je u osmanskome razdoblju označavao islamiziranog vlašćkog stočara u Hercegovini (u jeziku muslimanskog gradskog sloja), u modernom kontekstu, posebice od 20. stoljeća nadalje, postao je pogrđna i etnički uvredljiva oznaka za Bošnjake, često korištena u nacionalističkom i šovinističkom diskursu.

https://www.slobodna-bosna.ba/vijest/146574/leksikon_tranzicije_pojam_balija_od_sovinstichkih_uvreda_do_pravog_znachenja.html?utm

17 Bianchi (2021) navodi primjere engleskih riječi »Tory« (s prvobitnim značenjem »bandit«, riječ se odnosila na irske pobunjenike, kasnije na povijesnu britansku konzervativnu stranku) i »yankee« (izraz koji su krajem osamnaestog stoljeća Englezi koristili za uvredljivo označavanje stanovnika Nove Engleske, ali je sada lišen većeg dijela svog pogrđnog potencijala), itd.

18 <https://libela.org/sa-stavom/prepoznajemo-li-seksizam-u-izjavama-politicara/>

19 Primjerice upotreba izraza »peder« u LGBTQ+ zajednici, kada ga članovi koriste samoironično ili afirmativno, često s ciljem poništavanja uvredljive snage riječi, ili poznati primjer upotrebe izraza »nigger« i »nigga« u hip-hop zajednici za signaliziranje pripadnosti i bratstva.

pripadnika ciljne skupine i onih izvan nje. Suočeni s manifestacijama diskriminacije, s jedne strane pripadnici neciljne skupine (čak i oni koji se ne identificiraju s diskriminatornim stavovima) mogu osjećati određeno olakšanje jer nisu meta napada. S druge strane, kod pripadnika marginaliziranih ciljnih skupina raste nepovjerenje i osjećaj isključenosti, koji se mogu usmjeriti i prema članovima neciljnih skupina koji osobno ne iskazuju diskriminatorne stavove (Matsuda 1989: 2338).

Čak i kao pasivni promatrači uporabe pogrđnih riječi nosimo određenu odgovornost. Samo prisustvovanje takvom govoru može pobuditi osjećaj suučesništva, jer naše prešućivanje često djeluje kao znak prešutnog odobravanja. Taj osjećaj sudionništva dodatno pojačava ono što bismo mogli nazvati »jezičnom suodgovornošću«: činjenica da naš jezik raspolaze izrazima kojima se izražava prezir prema *target-groupama*, upućuje na to da je negativna vrijednosna prosudba toliko raširena da se učvrstila u samoj jezičnoj strukturi.

4. Prijedlog jezičke analize pogrđnih riječi

Za jezičnu analizu ove kompleksne pojave govora mržnje Bianchi (2021) navodi sljedeću klasifikaciju teorija analize koje obuhvaćaju semantičku, pragmatičku i društvenu strategiju.

4.1. Semantička strategija

Prema semantičkoj strategiji, uvredljivi potencijal pogrđne riječi je dio doslovnog značenja te riječi. Da bismo mogli u potpunosti obrazložiti semantičku strategiju na ilustrativnom primjeru (8), moramo dati detaljnije podatke pozadine iskaza i tumačenje riječi koje ćemo koristiti. U rujnu 2020. godine predsjednik Zoran Milanović tijekom razgovora s novinarima dao je izjavu »Jučer sam tim samodopadnim narikačama propustio reći što ih stvarno ide«, upućujući poruku kolegicama Daliji Orešković i Marijani Puljak²⁰. Govornik Milanović upotrijebio je izraz »narikača« čije je doslovno značenje: »žena koja nariče, oplakuje pokojnika, žena koja se time profesionalno bavi; jaukarica«²¹. Ali, upotrijebljen u kontekstu iskaza

(8) Orešković je samodopadna narikača

20 Izrečeno 30. rujna 2020. <https://www.index.hr/vijesti/clanak/samo-je-jedna-samodopadna-narikaca-zoran-milanovic/2218180.aspx?utm>.

21 Definicija Hrvatskog jezičnog portala (<https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>).

taj epitet poprima pogrđnu konotaciju kategorizirajući pripadnicu ciljne skupine kao »ženu koja jauče da bi je se čulo, zbog toga zaslužuje prezir«. Ujedno, kategoriziranje političke kolegice epitetom »narikača« nosi sa sobom dodatnu pejorativnu konotaciju »žene koja jauče da bi je se čulo«, vezanu za običaje u izuzetno tradicionalno ruralnoj i konzervativnoj sredini koji se na području Hrvatske praktično više ne izvode: naime, »prestajući biti društvenom normom, naricanje, koje je sve do otprilike sredinom 20. stoljeća bilo društveno propisani način žaljenja, se u mnogim sredinama i posve napustila« (Marošević 2005: 44-45).

Dakle (8) možemo parafrazirati kao

Orešković je žena koja jauče da bi je se čulo, to je primitivno, zbog toga Orešković zaslužuje prezir.

Ovo objašnjenje pogrđnog potencijala čini se posve uvjerljivim jer odgovara intuiciji koju je teško osporiti – da pogrđne riječi izražavaju uvredljiv ili ponižavajući sadržaj. Ipak, takvo tumačenje suočava se s nekoliko ozbiljnih prigovora, a Bianchi ističe tri.

Prvi prigovor: usporedimo različito semantičko ponašanje između

8A. Orešković je samodopadna narikača.

i

8B. Orešković je odvjetnica.

Općenito, za izražavanje neslaganja sa B, odnosno nijekanja osobina koje izražava riječ »odvjetnica«, dovoljno je poricanje

8b1 Ne, ona to nije.

ili nijekanje iskaza

8b2 Orešković nije odvjetnica.

Poricanje i nijekanje su standardne metode neutraliziranja odnosno deaktiviranja semantičkih sadržaja. Međutim, u slučaju (8A), poricanje u obliku

8a1 Ne, ona to nije.

može negirati opisni dio izraza (odnosno njegov nepogrđni korelat »žena koja

jauče«), ali nažalost to nije dovoljno za brisanje ili deaktiviranje pogrdnog potencijala (8). Izjava (8) se nadalje doživljava kao uvredljiva prema pojedincu i ciljnoj skupini. Isto možemo tvrditi i u slučaju nijekanja primjera (a2):

8a2 Orešković nije narikača.

gdje se negira uključenost Orešković u skupinu »narikača«, ali se ne neutralizira negativnu ocjenu ciljne skupine.

Kao što smo dokazali, nijekanja poput (8a2) i poricanja poput (8a1) utječu samo na deskriptivnu komponentu izraza, ne i na njegov pogrđni potencijal, koji se posljedično ne može smatrati dijelom doslovnog značenja izraza »narikača«.

Drugi prigovor: analiza indirektnog govora. Indirektni govor omogućava prenošenje tuđih izjava uz upotrebu istih riječi. O izjavi predsjednika Zorana Milanovića²² upućenu Miloradu Pupovcu

(9) »Pupovac je zaštićeniji od pande u njujorškom zoološkom vrtu.«

možemo izvijestiti tako da se ne uplićemo u negativnu ocjenu Pupovca:

(9a) Milanović je izjavio da je Pupovac zaštićeniji od pande u njujorškom zoološkom vrtu.

Pogledajmo drugi primjer koji se odnosi na pogrđnu riječ: portal index.hr²³ je o izjavi Stribora Valente²⁴ izvijestio direktnim govorom i time se uredništvo ogradio od odgovornosti izrečenog uz pomoć navodnika:

(10) »Predsjednik vijeća Stribor Valenta nezavisnoj vijećnici Slavici Lemačić je rekao: 'Sačekajte da završim, nemojte biti kokoška'.«

Međutim, hipotetički indirektni govor Valentinih riječi

(10b) Stribor Valenta je Slavici Lemajić rekao da ne bude kokoška.

22 Izjavljeno 30. ožujka 2021. <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/premijer-plenkovic-daje-izjavu-na-slavonskoj-turneji---645981.html>

23 <https://www.index.hr/vijesti/clanak/u-slavonskom-brodu-predsjednik-gradskog-vijeca-vijecnicu-nazvao-kokoškom/2616316.aspx>

24 Izjavljeno 17. listopada 2024.

ostaje uvrijedljiv, jer upotrijebljavajući iste riječi u indirektnom govoru, postaje-mo odgovorni za njihovo (pogrđno) značenje.

Treći prigovor: iskaz

(9c) Nekada sam mislila da je Pupovac zaštićeniji od pande u njujorškom zoološkom vrtu

izrečen u prošlom vremenu pozicionira negativan stav prema Pupovcu koji se u sadašnjosti automatično deaktivira, dok iskaz

(10c) Nekada sam mislila da je Slavica Lemaic kokoška

ne deaktivira pogrđnost izjave (možda ju deaktivira u odnosu prema Slavici Lemaic, ali nipošto prema ciljnoj skupini).

Na osnovi izloženoga, Bianchi navodi činjenicu da mnogi znanstvenici smatraju da su gore navedeni prigovori dovoljni kao dokaz da semantička strategija nije dovoljna, zato predlaže dodatnu soluciju u obliku pragmatičke strategije.

4.2. Pragmatička strategija

Temeljno načelo pragmatičke strategije je negiranje semantičkog, kontekstualno neovisnog pogrđnog sadržaja epiteta. Zahvaljujući tom pristupu možemo objasniti zašto pogrđni potencijal epiteta ostaje prisutan i u kontekstima poput negacije u primjeru (13), gdje bi se inače očekivala njegova neutralizacija. U tom su okviru razvijene teorije koje pogrđni potencijal epiteta poistovjećuju s neistinosnim sadržajima (odnosno onima koji ne ulaze u doslovno značenje iskaza i stoga ne pridonose njegovim istinosnim uvjetima): među njima su konvencionalne implikature, konverzacijske implikature i presupozicije. Po uzoru na Bianchi (2021) ovdje ćemo se ograničiti na jednu od najuvjerljivijih i najučinkovitijih – onu koja pogrđni učinak tumači u terminima presupozicija.

Uzmimo skraćeni iskaz saborskog zastupnika Ante Kovačevića²⁵, namijenjen kolegici Vesni Pusić:

(11) »Žena je za madraca, a ne za mudraca.«

25 Izjavljeno 12. listopada 2021. na 17. sjednici Hrvatskog sabora. Cijela izjava glasi: »Pa već dulje vremena razmišljam kako odgovoriti na replike gospođe Pusić koje su uvredljive. Gospođu Pusić u ime digniteta ovog Sabora moram vam reći da vas je dragi Bog stvorio za madraca, a ne za mudraca. A ona hoće biti mudrac.« <https://www.youtube.com/watch?v=v1QY3QOTagA>

Taj iskaz aktivira sljedeće presupozicije:

- π_1 Žena nije mudra,
- π_2 Jedina ili glavna uloga žene je seksualna i
- π_3 Žena je predmet koji služi tuđim potrebama (potrebama muškaraca).

Izjava (11) ne *govori* »da žena nije mudra, da je njena jedina ili glavna uloga seksualna i da je predmet koji služi tuđim potrebama«, već predstavlja činjenicu »da žena nije mudra, da je njezina jedina ili glavna uloga seksualna i da je predmet koji služi tuđim potrebama« kao nešto što je poznato i govorniku i slušatelju.

Ako apliciramo presupozicijsku analizu na epitete, možemo utvrditi da su (8A) i (8B) ekvivalentni s obzirom na svoje značenje, odnosno na ono što *izražavaju*, s razlikom da epitet »narikača« aktivira presupoziciju koju parafraziramo sa

- π_4 žena koja jauče da bi je se čulo, zbog toga zaslužuje prezir.

Zaključujemo da (8) predstavlja π_4 kao opće poznatu stvar koju prihvaćaju svi sudionici u komunikaciji²⁶.

Funkcioniranje epiteta je po mnogo čemu slično funkcioniranju presupozicija: naime, obje skupine ponašaju se istovrsno prilikom

- i) nijekanja,
- ii) upitnog oblika i
- iii) kada se kombiniraju u uvjetnim rečenicama.

Slijedi ilustracija na primjeru: iskaz

(12) Ivana Keki se prestala boriti protiv vjetrenjača.

aktivira presupoziciju

- π_6 Ivana Keki se borila protiv vjetrenjača.

26 Bianchi (2021) dodaje da bi po Schenkleru (2007) aktivirana presupozicija bila π_5 : »Onaj koji govori misli da je *primitivno* da žena jauče da bi je se čulo, zato ona zaslužuje prezir«. π_4 predstavlja objektivnu stranu sadržaja presupozicije, dok π_5 predstavlja njezinu subjektivnu i ekspresivnu stranu.

Nijekanje, upitni oblik i uključivanje u uvjetnim rečenicama

- (12i) Ivana Kekin se nije prestala boriti protiv vjetrenjača;
- (12 ii) Je li se Ivana Kekin prestala boriti protiv vjetrenjača?;
- (12iii) Ako se Ivana Kekin prestala boriti protiv vjetrenjača, ne bi trebala više reagirati na uvrede kolega;

pretpostavljaju isto

π_6 Ivana Kekin borila se protiv vjetrenjača.

Na isti način možemo ustvrditi da iskazi, koji sadrže pogrdni izraz,

- (8i) Orešković nije narikača;
- (8ii) Je li Orešković narikača?;
- (8iii) Ako je Orešković narikača, onda je ne bismo smjeli slušati;

aktiviraju prepoziciju

π_4 Orešković je žena koja jauče da bi je se čulo, zbog toga zaslužuje prezir.

Presupozicije mogu biti obmanjujuće: ako netko izjavi

(12a) Ivana Kekin prestala se boriti protiv vjetrenjača

i nitko od prisutnih u komunikaciji ne reagira protestirajući

(12b) Čekaj malo, pa Ivana Kekin se nikada nije borila protiv vjetrenjača,

presupozicija π_6 ulazi u zajednički kontekst, odnosno postaje dio uvjerenja koje sudionici u komunikaciji uzimaju zdravo za gotovo u svrhu tog razgovora.

Isto tako, ako nitko ne reagira na izjavu

(8a) Orešković je samodopadna narikača

protestirajući

(8b) »Čekaj malo, zašto povezuješ Orešković sa ženama koje jauču?«

onda presupozicija

$\pi 4$ Orešković je žena koja jauče da bi je se čulo, zbog toga zaslužuje prezir.

postaje dio sveopćeg uvjerenja.

Ovaj presupozicijski prijedlog objašnjava ujedno i fenomen sudioništva: iskazi (8), (8a2), (8ii) i (8iii) aktiviraju presupoziciju $\pi 4$ i ona biva prihvaćena ne samo sa strane onoga koji govori nego i sa strane onog koji sluša.

Neki autori ne povezuju pogrdni potencijal epiteta niti s njihovim izravnim ili prenesenim značenjem, već predlažu interpretacije pomoću društvenih strategija.

4.3. Društvene strategije

Prema društvenim strategijama, pogrdni potencijal epiteta ne temelji se na njegovu inherentno negativnom značenju, već na pragmatičkoj eksploataciji maksime načina kojom govornik signalizira pripadnost skupini koja prema referentu izraza gaji negativne stavove (Nunberg 2018). Tako je, primjerice, »peder« jednostavno konvencionalna oznaka u govoru homofobnih pojedinaca kada nastupaju iz te ideološke pozicije. Ovakvo tumačenje objašnjava karakteristična svojstva pogrdnih izraza, poput njihove orijentiranosti na govornika (en. *speaker orientation*) i njihove neodvojivosti (en. *nondetachability*) od stavova koje impliciraju.

Naime, odabirom uvredljivog epiteta umjesto njegove neutralne inačice (koja predstavlja normu u javnom diskursu), govornik vrijeđa i omalovažava jer signalizira svoju pripadnost grupi koja je, u određenom smislu, »vlasnik« te riječi. Nunberg tako ističe da su epiteti jednostavno riječi koje koriste rasisti: »rasisti ne koriste epitete zato što su oni pogrdni; epiteti su pogrdni zato što ih koriste rasisti« (2018: 244).

Nunberg govori i o »ventrilokvističkim« implikaturama kako bi objasnio određene jezične fenomene, uključujući i upotrebu uvredljivih izraza. Ventrilokvistička implikatura opisuje situaciju u kojoj govornik namjerno odstupa od uobičajene leksičke konvencije vlastite društvene skupine i koristi izraze druge skupine s poznatim, često heterodoksним stavovima o referentu, kako bi signalizirao svoju identifikaciju s tim stavovima. Takve implikature često se potiču uporabom riječi iz drugog jezika ili dijalekta i nerijetko služe za izražavanje ironije, prezira, prenapuhanosti ili sofisticiranosti. Autor ističe tri ključne značajke ventrilokvističkih implikatura: 1. teško ih je opozvati jer uključuju govornikov stav, a ne samo istinosne uvjete iskaza; 2. orijentirane su prema govorniku, čak i kada su dio posrednog govora ili struktura;

3. zahtijevaju postojanje konvencionalne, zadane jezične alternative – odstupanje od nje signalizira eksplicitnu namjeru. U kontekstu epiteta, ove implikature funkcioniraju na sličan način. Epitet implicira odbacivanje nepogrdnog korelata i zamjenu pogrdnim, čime se signalizira stav govornika.

5. Zaključak

Naša analiza pokazala je kako je govor mržnje uperen protiv hrvatskih političarki više od pukog verbalnog nasilja – on je simptom duboko ukorijenjenih rodних stereotipa i društvenih mehanizama kontrole. Kroz prizmu filozofije jezika i sociolingvističke analize pokazali smo da uvredljive izjave nisu samo izrazi individualne netrpeljivosti, već performativni činovi koji reproduciraju i učvršćuju patrijarhalne obrasce moći. U društvenom i političkom kontekstu, gdje se moć često manifestira jezično, pogrdni izrazi prema političarkama služe za njihovu delegitimizaciju i marginalizaciju, često koristeći seksističke i mizogine obrasce u funkciji društvene kontrole. Pravnu nedorečenost u prepoznavanju i sankcioniranju ovakvih oblika govora potrebno je nadomjestiti normativnim pristupima koji priznaju štetnu moć jezika. U tom smislu, filozofski modeli govora mržnje – poput onih koje predlaže Claudia Bianchi – pružaju argumentaciju za promjenu pravnog statusa uvredljivih izraza koji se temelje na spolu i rodnom ulogama. Zaključno, jezične prakse koje degradiraju žene u političkom životu nisu samo neprihvatljive, već i društveno opasne jer podriivaju demokratske vrijednosti jednakosti i uključivosti. Potrebna je šira društvena i institucionalna reakcija kojom bi se spriječilo daljnje normaliziranje ovakvih oblika komunikacije.

Izvori

Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske, U-III-2827/2018, 23. ožujka 2021.

Reference

- Belluati, M. (2018). Hate or hateful? L'uso del linguaggio d'offesa nelle discussioni politiche. *Comunicazione Politica*, 3, 373–392. <https://doi.org/10.3270/91636>
- Bianchi, C. (2021). *Hate speech: Il lato oscuro del linguaggio*. Laterza.

- Bianchi, C. (2017). Linguaggio d'odio, autorità e ingiustizia discorsiva. *Rivista di Estetica*, 64(1), LVII, 18–34. <https://doi.org/10.4000/estetica.2059>
- Bogdani, M., Faloppa, F., & Karaj, X. (2021). *Beyond definitions: A call for action against hate speech in Albania. A comprehensive study*. The Council of Europe, Tirana.
- Cameron, D. (2020). Language, sexism and misogyny. U G. Giuliana (Ed.), *The reception of women's political speech: Language, gender and hate speech. A multidisciplinary approach* (str. 23–35). Venezia: Ed. Cà Foscari.
- Faloppa, F. (2020). *Odio: Manuale di resistenza alla violenza delle parole*. Torino: Utet.
- Hlebec, I., & Gardašević, Đ. (2021). Pravna analiza govora mržnje. *Pravnik*, 55(107), 9–35.
- Nunberg, G. (2018). The social life of slurs. U D. Fogal, D. W. Harris, & M. Moss (ur.), *New work on speech acts* (237–295). Oxford University Press.
- Marošević, G. (2005). Naricanje u Hrvatskoj u povijesnom kontekstu. *Narodna umjetnost*, 42(2), 39–48.
- Matsuda, M. J. (1989). Public response to racist speech: Considering the victim's story. *Michigan Law Review*, 87(8), 2320–2381.
- Valenti, C. (2023). Odio criptato: Strategie implicite e risorse multimodali dello hate speech nei discorsi politici su Twitter. U V. Caruso & M. Maffia (ur.), *Vecchie e nuove forme di comunicazione diseguale: Canali, strutture e modelli* (341–354). Milano: Studi AItLA.
- Orletti, F. (2000). *La conversazione diseguale: Potere e interazione*. Roma: Carocci.
- Sellars, A. F. (2016). Defining hate speech. *Berkman Klein Center Research Publication*, 2016–20.